

ACADEMIA ROMÂNĂ

Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii

Divizia de Logică, Metodologie și Filosofia Științei

26 februarie 2026, CLOȘ

SIMPOZIONUL DLMFS

TRANSDISCIPLINARITATE ȘI COMPLEXITATE

CLOȘ, Piața Alexandru Lahovari nr. 9, orele 15-18

PROGRAM

MODERATORI: HENRIETA ȘERBAN, DLMFS;
CRISTIAN ANDREESCU, DLMFS

Gheorghe M. Ștefan, DLMFS

Poate fi teoria categoriilor un instrument al transdisciplinarității?

Ana Bazac, DLMFS

„Lumea este atât de complexă! Dar cine pune ordine în ea?”: individul uman, colectivitatea, specia

Constantin Stoenescu, DLMFS

Experiența ca totalitate complexă și critica empirismului britanic modern din perspectiva „Filosofiei organismului” a lui Alfred N. Whitehead

Sorin Baiculescu, DLMFS

Prezentarea Uniunii Internaționale pentru Interdisciplinaritate și Transdisciplinaritate în Sisteme Complexe (IUITCS, Belgia): obiective, activități și teme

Cristian Andreescu, DLMFS

Infinitatea, punctul nodal al unei abordări transdisciplinare a fenomenelor complexe

Henrieta Șerban, DLMFS

Transdisciplinaritatea și complexitatea la Basarab Nicolescu și Edgar Morin

REZUMATE

Gheorghe M. Ștefan, DLMFS

Poate fi teoria categoriilor un instrument al transdisciplinarității?

Transdisciplinaritatea urmărește integrarea cunoașterii provenite din domenii științifice distincte, menținând totodată specificitatea epistemică și metodologică a fiecărei discipline. În pofida atractivității sale teoretice, o parte semnificativă a cercetării transdisciplinare se bazează pe analogii informale și nu dispune de un cadru metodologic riguros care să permită articularea sistematică a structurilor aparținând unor domenii diferite. Prezenta lucrare investighează măsura în care teoria categoriilor poate funcționa ca instrument formal pentru demersul transdisciplinar.

Argumentăm că teoria categoriilor oferă un limbaj minimal, dar extrem de expresiv, pentru reprezentarea relațiilor ce conservă structura între discipline, facilitând compararea acestora fără a recurge la o unificare reductivă. Considerând disciplinele drept domenii structurate, iar traducerile dintre ele drept functori, teoria categoriilor face explicite condițiile în care concepte, modele sau procese pot fi corelate în mod legitim. Prin intermediul unor exemple selectate din logică, știința calculului și teoria sistemelor, demonstrăm modul în care noțiuni categoriale precum compoziția, functorialitatea și adjuncția pot clarifica traduceri transdisciplinare asimetrice, dar coerente.

În același timp, identificăm limite ale aplicabilității transdisciplinare a teoriei categoriilor, incluzând dificultatea ridicată de învățare, riscul supra-formalizării și constrângerile generate de fenomenele non-compoziționale. Conchidem că teoria categoriilor nu trebuie concepută ca o meta-teorie unificatoare, ci mai degrabă ca un cadru metodologic ce susține o integrare transdisciplinară disciplinată, explicită și reflexivă.

Ana Bazac

„Lumea este atât de complexă! Dar cine pune ordine în ea?”: individul uman, colectivitatea, Specia

Într-adevăr, lumea este așa cum o vede omul. Pentru filosofie, totul începe, cum s-a spus nu o dată, de la raportul dintre subiect și obiect, și anume raportul de cunoaștere a obiectului de către subiect. Subiectul era modelul general de ființă rațională, iar obiectul este nu doar lucrul concret (aspectul, relația, valoarea etc.) de care este interesat omul într-un moment dat și, astfel, asupra căruia se apleacă fiind curios, deci investigându-l, examinându-l (Platon, 399c) ci, în principiu, lumea.

Raportul cognitiv subiect-obiect, înțeles epistemologic (cum are loc cunoașterea), accentuează subiectul, doar subînțelegând obiectul, asumându-și prezumția complexității acestuia. Și atunci lumea complexă este simplificată: aceasta este prima ordine realizată prin analiză, adică distingere/diferențiere-separare-reducere-integrare-modelare. Totul, dintr-un punct

de vedere care este prioritar aici și acum. Și, deoarece noi privim mereu din puncte de vedere, suntem loviți de ideea relativității cunoașterii și obiectului, iar epistemologia doar încearcă să pună ordine (discutând despre adevăr-fals, certitudine-incertitudine) fără să fie prea sensibilă la problema raportului dintre prioritizarea constitutivă din cunoaștere și, la plural, prioritizarea socialmente dominantă care o formează. Niciuna dintre aceste prioritizări nu dispăre/nu este anulată de cealaltă, dar epistemologia analitică o maschează pe ultima.

Urmărirea predilectă a obiectului în raportul cognitiv subiect-obiect a avut loc în ontologii, explicitând complexitatea – înainte ca aceasta să fie avansată cel mai consistent de către științele moderne – dar și ele, de fapt și unele și celelalte, au redus lumea prin fragmentare: ce, și ea, are o dublă determinare, cognitivă și socială. Punctele de vedere, manifestate în teorii de mai mare sau mai mică anvergură, au dat disciplinele și, potrivit epistemologiei analitice, și teoriile științifice ce-și asumă concepții diferite despre organizarea lumii prin cunoaștere și disciplinele sunt incommensurabile, adică rămân închise și separate în cadrul lor cognitiv. Or, obiectul este mai bogat decât teoria și el este scopul și criteriul cunoașterii: pe baza presiunii obiectului au avut și au loc multi-, inter- și trans-disciplinaritatea.

Această putere a obiectului este urmarea faptului că raportul subiect-obiect este nu doar cognitiv ci și practic: iar tradiția epistemologică separă acești doi versanți ai raportului subiect-obiect. Adică exclude obiectul din metodologia sa și, astfel, deformează și subiectul. Ca urmare, și ordinea cognitivă și cea practică sunt deformate prin separare și o ierarhie cognitiv-practică ce neagă heterarhia, influența lor reciproc corespondentă.

Cea mai importantă dovadă a fragmentării și reducionismului profesate în această tradiție este neglijarea precizării subiectului ce ordonează. Tiparul persistent este individualismul metodologic, în care conceptul empiric de om a presupus „orice individ, deci umanitatea”. Focalizarea pe raportul său cognitiv cu lumea a întărit acest tipar, cu toată aplecarea sociologiei și, desigur, a celei cognitive/epistemologiei sociale asupra structurilor colective ca factori de cunoaștere și acțiune. Totuși, separarea cognitivă/lingvistică/culturală și, astfel, și practică în colectivități/comunități a fost și este un puternic factor de fragmentare, deci de disjungere între individ și ceilalți/umanitate. Atât cognitiv cât și practic, acest tip de fragmentare și disjungere este un puternic factor de dezordine a lumii, cu toată ordinea locală în care individul „sfințește” (locul). Dar există oare vreun contra-factor? Este universalizabilitatea (Platon-Kant) ce leagă individul, comunitatea, umanitatea într-un sistem coerent de ordonare a complexității: atât în plan cognitiv, cât și practic.

Constantin Stoenescu, DLMFS

Experiența ca totalitate complexă și critica empirismului britanic modern din perspectiva „Filosofiei organismului” a lui Alfred N. Whitehead

Scopul cercetării expuse în această comunicare este unul limitat la o analiză comparativă a „filosofiei experienței” la clasicii empirismului britanic modern, Locke și Hume, și în celebra lucrare a lui Alfred N. Whitehead, „Process and Reality”. Deși așa numita „filosofie a „organismului” dezvoltată de Whitehead se bazează pe anumite presupoziii care vin de la Locke și Hume, perspectiva propusă de Whitehead diferă fundamental în anumite puncte critice cheie și merge mai departe decât filosofia modernă spre o analiză integrativă a experienței ca totalitate complexă.

Între altele, după Whitehead, Hume și urmașii săi empiriști, inclusiv cei din secolul al XX-lea, de la Russell la Cercul de la Viena cu al său „empirism logic”, au eșuat în înțelegerea

naturii experienței imediate sau nemijlocite, acea „knowledge by acquaintance” despre care vorbise Russell. Ei s-au concentrat numai asupra unui singur mod al percepției, și anume, pe cercetarea datelor imediate ale senzației așa cum sunt proiectate acestea într-un cadru spațio-temporal caracterizat prin exterioritate în raport cu subiectul. Altfel spus, au analizat perceperea unui obiect extern care există independent de mintea subiectului epistemic, așa cum ar fi perceperea unui măr roșu care este localizabil pe creanga unui copac aflat în fața mea.

Whitehead argumentează că percepțiile sunt dependente de organismul în care se produc, sunt inseparabile de acesta, și, prin urmare, trebuie analizate asemenea unui proces complex care angajează întregul organism. Bunăoară, Whitehead susține că modul primar al percepției nemijlocite este definit prin emoționalitate și cauzalitate în sensul că subiectul epistemic este conștient de senzațiile pe care le are și le interiorizează. De fapt, empiriștii britanici neglijează chiar această cauzalitate complexă a percepției, pierd legătura cu lumea externă și cad în scepticism.

Dincolo de reconstrucția tradiției empirismului britanic și de expunerea critică a perspectivei lui Whitehead, cercetarea de față își propune să evalueze modul în care proiectul filosofic propus de Whitehead este receptat în filosofia contemporană.

Sorin Baiculescu, DLMFS

Prezentarea Uniunii Internaționale pentru Interdisciplinaritate și Transdisciplinaritate în Sisteme Complexe (IUITCS, Belgia): obiective, activități și teme

Uniunea Internațională pentru Interdisciplinaritate și Transdisciplinaritate în Sisteme Complexe (IUITCS) funcționează în Regatul Belgiei cu participarea mai multor cercetători și experți din Spania, Germania, Belgia, Austria, România, Luxemburg, etc. cu obiective deosebit de actuale multiple, cum ar fi: 1. estimarea stadiului actual al interdisciplinarității și transdisciplinarității evaluat în cadrul unor simpozioane, conferințe, școli de vară, seminarii etc.; 2. analiza critică a disciplinelor de graniță și viitorologice; inclusiv cu privire la nano-bio-tehnologii (inclusiv medicale), ale formelor intensive și extensive interdisciplinare și transdisciplinare proprii noilor discipline teoretice și aplicate, a căror apariție deja se constată, sau care vor apare în perioada viitoare a secolului XXI; 3. respectarea normelor bioetice, prezente și viitoare, de care este necesar a se ține seamă în cazul utilizării efective a rezultatelor obținute în cercetarea sistemelor biologice complexe; examinând acceptabilitatea transumanismului adus în actualitate de avansul accelerat al tehnologiei în domeniul inteligenței artificiale, dar, cu atenție la îndeplinirea tuturor cerințelor etice-sociale, în mod specific perioadei în care vor fi aplicate; 4. susținerea acțiunilor în cultură și artă, a dialogurilor știință - artă + știință - cultură; 5. realizarea conexiunilor lucrative cu persoanele intelectuale tinere, compatibile cu preocupările Uniunii; 6. înfăptuirea, în anumite condiții, a unor deplasări utile de documentare științifică.

Prin activitățile sale IUITCS inițiază, susține și organizează seria de prelegeri „Dezbaterile I.U.I.T.C.S.” desfășurabile în Belgia, Spania și România. implicând teme moderne/esențiale tratate interdisciplinar și transdisciplinar, inclusiv prin jurnalele realizate de IUITCS care urmăresc temele Nobel sub aspectul transdisciplinarității și identifică în aceste buletine științifice, lucrări interne semnificative și internaționale (de rezonanță științifică), inclusiv prin informațiile publicate pe site-ul Uniunii. Urmând înregistrării oficiale a IUITCS în Belgia (publicată în Monitorul Oficial al Regatului Belgiei), evenimentele IUITCS vizează publicarea pe site a temelor actuale din interdisciplinaritate și transdisciplinaritate - exclusiv în

limba engleză. Lucrarea va aduce în atenție detalii relevante privitoare la activitatea și temele propuse de această instituție cu specific extrem de actual care va contribui la evoluția studiilor de transdisciplinaritate și complexitate.

Cristian Andreescu, DLMFS

Infinitatea, punctul nodal al unei abordări transdisciplinare a fenomenelor complexe

Lucrarea este îndreptată către un domeniu ideatic comun al celor trei noțiuni de maximă generalitate introduse de Lucian Blaga, Basarab Nicolescu și Mihai Drăgănescu: Marele Anonim, Terțul Ascuns și Conștiința Fundamentală a Existenței. Transdisciplinaritatea, un concept lansat de Basarab Nicolescu se conectează cu nivelurile de realitate ale aceluiași filosof și cu infinitatea (potențială) asociată lor.

Complexitatea nivelurilor de percepție asociate nivelurilor de realitate duce la noțiunea de Terț Ascuns. Informația din profunzimile materiei, cercetată de Mihai Drăgănescu, stratificată și ea conform concepției lui David Bohm într-o succesiune infinită de „informație/suport/informație/suport” este, de asemenea, o expresie a complexității, prin care se poate ajunge la conceptul de Conștiință Fundamentală a Existenței (Mihai Drăgănescu).

La Blaga, Marele Anonim, prin caracteristica de a fi total inclus în mister este asociabil perfect cu inaccesibilitatea și infinitatea.

Un ultim aspect al complexității care este prezentat în lucrare este Ansamblul Tuturor Nivelurilor de Abstracțiune.

Henrieta Șerban, DLMFS

Transdisciplinaritatea și complexitatea la Basarab Nicolescu și Edgar Morin

Doi gânditori contemporani se remarcă în ceea ce privește studiile complexității din perspectivă filosofică: Basarab Nicolescu și Edgar Morin. Ei au în comun admirația pentru Ștefan Lupașcu și inspirația pe care au găsit-o în opera lui, precum și o perspectivă asupra dialogicului și dialogismului. Diferite perspective pot fi puse împreună pentru o perspectivă, adesea mai fertilă pentru cunoaștere (spre exemplu perspectivele lui Lupașcu și Basarab Nicolescu sau perspectivele lui Jung, Pauli și Lupașcu, sau relaționările dintre Lupașcu, Benjamin Fondane, Emil Cioran, Raymond Abellio și Edgar Morin etc.).

Edgar Morin propune chiar un Principiu dialogic bazat pe considerarea unor idei aparent contradictorii împreună, incluse într-o perspectivă nouă, comprehensivă, care se va dovedi importantă și pentru înțelegerea mai aprofundată a realității. Spre exemplu, ordinea și dezordinea pot fi considerate împreună în studiile entropiei.

Basarab Nicolescu găsește inspirație și fundament pentru concepția sa despre realitate nu doar în filosofia lui Ștefan Lupașcu, ci și în teoremele incompletitudinii. Imaginea metafizică pe care Basarab Nicolescu o propune include realitatea nivelară, orientată de *informație*, dar și percepția nivelară, a subiectului, orientată de *semnificație*, ambele imersate în sacru sau în zona de „transparentă”, sau de „non-rezistență”, a „Terțului Ascuns”. Deși Nicolescu nu definește

conceptele de „informație” și „semnificație”, dar le vom defini așa cum considerăm că emerge definiția acestora din studiile sale.

Atât cunoașterea poetică, cât și sacrul sunt componentele unei viziuni cu adevărat complexe despre realitatea multi-dimensională corespunzând existenței umane multi-dimensional complexe, care poate fi analizată ternar (triadic) nu doar ca realitate-percepție-sacru, sau prin niveluri obiective-niveluri subiective-complexitate, ci și prin alte seturi tripartite de niveluri (niveluri fizice-niveluri psiho-biologice-niveluri ale contemplării sau niveluri ale cunoașterii-niveluri ale înțelegerii-niveluri ale ființării etc.). Transdisciplinaritatea și complexitatea sunt derivate teoretice, consecințe ale acestei metafizici realiste.

Edgar Morin este, de asemenea, influențat de conceptele lui Șt. Lupașcu despre actualizare și respectiv inactualizare (potențializare) și energia "terțului inclus", care au facilitat trecerea de la o logică liniară la o gândire sistemică, complexă. Preocupat de transcenderea granițelor disciplinare și de transdisciplinaritate, fără a pune accentul pe acest termen (transdisciplinaritate), E. Morin se axează pe complexitate, pe principiul dialogic, pe indisociabilitatea obiect-subiect.

Ambii gânditori evidențiază „inseparabilitatea subiect-obiect”, iar aceasta este considerată de B. Nicolescu și E. Morin esențială pentru înțelegerea complexității. Ambii gânditori susțin un realism critic față de cel clasic. Pentru ambii filosofi fenomenologia este parte integrantă a unei perspective multidisciplinare asupra realității, o viziune sistemică, de abordat cu o metodologie sistemică sau, cel puțin, mult mai cuprinzătoare.